

Helhetsgrepp på Sydsveriges skogar

I förra numret av SBT (nr 4/2006) levererade Urban Ekstam ett angrepp på debattklimatet i svensk naturvård med utgångspunkt från en ny bok om skog och naturvård i södra Sverige: *Skogsdynamik och arters bevarande – bevarandebiologi, skogshistoria, skogsekologi och deras tillämpning i Sydsveriges landskap* av Mats Niklasson och Sven G. Nilsson. Ekstam fyrade av en verbal bredsida mot bokens slutsatser om Sydsveriges naturvärden och författarnas förslag till skötselåtgärder. Det var därför med nyfikenhet och stort intresse jag tog mig an att recensera boken. Efter läsningen kan jag hålla med om en del av Ekstams invändningar, men jag tycker också att boken är intressant och stimulerande. Därför är den väl värd att läsa och bör fungera utmärkt, bland annat som bränsle för den debatt som Ekstam saknar.

”Skogsdynamik och arters bevarande” omfattar 20 kapitel om drygt 300 sidor. Kapitlen är uppdelade i tre avsnitt: ett om bevarandebiologi, skogshistoria och skogsekologi, ett om skogstyper och dess träd i Sydsverige och ett avslutande avsnitt om naturvårdstrategier och handfasta skötselråd. Varje kapitel är rikt illustrerat med färgfotografier, kartor och teckningar på miljöer, arter, strukturer med mera. Även om kvaliteten i återgivningen av fotografierna ibland sviktar tycker jag att bokens illustrationer och tillhörande texter överlag är mycket bra, informativa och dessutom inspirerande. Exempelvis gillar jag uppslaget i kapitlet om viktiga strukturer, där jag på en och samma sida kan studera en tecknad sprängskiss av en ihålig mulmek, ett fotografi på en ekhögstubbe med mulmen vällande ut över marken och en närbild på mulm med läderbaggspilling. Jag vill själv ut och gräva i mulmen!

Texten är ett informationsmättat flöde som jag ibland upplever som något omständligt. Men boken är ändå lättläst. Många underrubriker – och alla bilder – gör det enkelt och stimulerande att bläddra i den och stanna upp för noggrannare läsning om något av särskilt intresse, till exempel om skogsbrand i Sydsverige, tallskogens hotade arter, ekollonår eller alpbockens försvinnande från Sverige.

”Skogsdynamik och arters bevarande” har mycket höga ambitioner. På bokens baksidestext förklarar författarna att den är avsedd som kursbok på universitetsnivå, men också lämpar sig för dem som arbetar med skogsbruk och naturvård, samt en intresserad allmänhet.

När jag läser ”Skogsdynamik och arters bevarande” som allmänt naturintresserad tycker jag att den är utmärkt. Jag gillar särskilt avsnittet om träd och skogstyper där författarna beskriver bland annat ek-, bok- och barrskogarna och deras ekologi i Sydsverige. Kapitlen om biologisk mångfald, skogsbruk, sydsvensk skogshistoria och ekologiska störningar ger dessutom en bra bakgrund och förståelse om dessa skogstyper. Det ges exempel på platser som Harön i nedre Dalälven, Norra Kvill och Biskopstorp. Det ges också gott om exempel på hotade arter och deras ekologi. Framför allt är det många exempel på hotade skalbaggar. För mig, som inte vet så mycket om dessa arter sedan tidigare, är det mycket informativt och intressant.

När jag läser ”Skogsdynamik och arters bevarande” som naturvårdare tycker jag också att den fungerar bra. Jag får en värdefull överblick över skogsmark i Sydsverige och skötselråd om till exempel naturvårdsbränning, om asp, klubb-



al och björk i naturvärden och om val av träd för högstubbar och evighetsträd.

Naturvårdare måste också tänka strategiskt och det gör Niklasson & Nilsson. Jag gillar särskilt att de betonar att det är viktigt att ha ett landskapsperspektiv och betydelsen av att skyddade områden är stora och sammanhängande. De menar försiktigt att det kan vara bättre att komplettera större reservat med närliggande marker utan särskilda värden men med hög utvecklingspotential, än att skydda små isolerade områden med dokumenterat höga naturvärden. I Naturvårdsverkets och Skogsstyrelsens nuvarande strategi för skogsskydd prioriteras områden med minst 70 procents så kallad värdekärna. Jag förstår denna begränsning, men i många fall är det sannolikt en långsiktig fördel att även inkludera större omgivningar utan särskilda värden för att öka chanserna att inrymma naturens dynamik.

Som ett argument för stora skyddade områden och gott om viktiga substrat som gamla, grova träd, betonar författarna också den så kallade utdöendeskulden. Utdöendeskulden innebär att många sällsynta arter som idag finns i isolerade träd eller skogsområden är dömda till lokalt utdöende. De är det eftersom deras populationer har minskat i omgivande landskap till följd av dramatiska minskningar av arternas livsmiljöer. Jag tror att processerna som leder fram till en utdöendeskuld hittills kanske har varit intuitiva hos många naturvårdare, men att de först nu håller på att slå rot i svensk naturvård.

Men även om det är bra att Niklasson & Nilsson betonar utdöendeskulden och landskapsperspektivet vill jag ändå invända mot en alltför stark fokusering på dessa punkter. Jag lämnas nästan med intrycket att alla arter bör finnas överallt och gör de inte det så är något fel. I naturen är de flesta arter sällsynta och saknas därför helt naturligt på många platser. Innebörden av detta är bland annat att antalet indikatorarter för att utvärdera ett område ur artbevarandesynpunkt bör vara betydligt högre än de fem lavar som föreslås för gamla lövträd (sid. 285). Vidare har många arter små arealkrav och kan överleva långa tider i små områden. Därför

bör man inte avfärda att åtgärder för att bevara enskilda arter kan vara framgångsrika även om de sker på små lokaler.

Min största invändning ur ett naturvårdsstrategiskt perspektiv är att boken så starkt fokuserar betydelsen av skogens naturliga processer. Denna invändning beror både på hur Niklasson & Nilsson har valt att definiera skyddsvärda naturvärden och på landskapets historia i Sydsverige. Att bevara skogsekosystem och ge utrymme åt deras naturliga dynamik är viktigt om det är dessa ekosystem och processer i sig som vi vill bevara. Men boken betonar att här handlar det om att bevara hotade arter som ofta är knutna till grova träd och död, solbelyst ved. Det framstår för mig som att många av dessa arter främst är knutna till dessa substrat och inte till skogsekosystemen i sig.

I linje med bokens fokus på skogens naturliga processer är en central fråga enligt författarna, hur den ursprungliga skogen i Sverige såg ut. De menar att detta är en avgörande fråga för naturvärden och skötseln av naturreservat eftersom de hotade arterna har utvecklats och anpassats i dessa skogar. Det står dock klart att människan har satt stark prägel på skogen i Sydsverige sedan åtminstone tidig medeltid, något som också beskrivs i boken. Så även om de hotade arterna har utvecklats i ursprungliga ekosystem är det troligt att många har gynnats i människans landskap och kanske varit som vanligast i kulturlandskap med gott om solbelysta gamla träd och död ved i ängar, betesmarker och kulturpräglad skog.

Vad vi ser i Sydsverige idag, där många arter är hårt trängda, är resultatet av både det som Niklasson & Nilsson främst betonar, att gamla träd och skogar har minskat dramatiskt de senaste seklen, men också att många öppna kulturmarker har växt igen och blivit skog. Visserligen nämns och diskuteras kulturlandskapets betydelse i boken, men författarna är relativt kortfattade på den punkten. En komplett naturvårdsstrategi för Sydsveriges "skogslevande" hotade arter borde omfatta alla trädklädda marker, deras historia och skötsel. Oavsett om de idag betecknas som skogs- eller jordbruksmark.

Och varför inte inkludera andra miljöer där gamla ädellövträd kan tänkas fungera för hotade arter, som exempelvis parker, golfbanor och andra idrottsanläggningar.

När jag slutligen läser ”Skogsdynamik och arters bevarande” som kursbok för universitetet tycker jag att kapitlet om skogshistorik, störning och skogstyper fortfarande fungerar bra. Utöver att ge en bra bakgrund och kunskap om både skogstyper och arter är de också mycket användbara exempelvis för att planera fältundervisning. Kapitlet om bevarandebiologins grunder och bevarandebiologins tillämpning, som måste ses som något av nyckelkapitel i det här sammanhanget, tycker jag däremot är något svaga.

Naturvårdsbiologi är en bred disciplin och det är naturligtvis en grannliga uppgift att komprimera den på några få sidor. Det kan fungera, men då bör studenterna erbjudas tydliga läsanvisningar och fördjupning med hänvisningar till mer detaljerade läroböcker och andra referenser. Niklasson & Nilsson har valt att inte använda löpande referenser i texten, utan listar ett urval referenser för varje kapitel längst bak i litteraturlistan. Som allmänt naturintresserad och naturvårdare tycker jag det fungerar bra, men som recensent av kursboken saknar jag definitivt tydliga referenser. Jag har till exempel fortfarande inte hittat rätt referens för påståendet att populationer i kanten på arters ursprungliga utbredningsområden i nutiden ofta tillhör de största kvarvarande ur ett globalt perspektiv. Jag blir nyfiken eftersom det annars är känt att arter i allmänhet har sina största populationer centralt i utbredningsområdet.

Kapitlet om tillämpad bevarandebiologi har hög potential att vara riktigt intressant. Men det handlar mest om inventeringar och hur man kan kategorisera och använda olika typer av arter som indikator-, paraply- eller ansvarsarter. Det är synd att Niklasson & Nilsson inte har använt det här kapitlet för en bredare presentation och diskussion om hur naturvårdsbiologin tillämpas och kan tillämpas i Sverige, till exempel för urval av skyddade områden, evaluering av indikatorarter och för analyser av arters utdöenderisker.

Boken innehåller mycket mer än det jag har valt att lyfta fram här. Den väcker också många principiella frågor, som till exempel hur vi ska definiera naturvärden och om ekosystemfunktion främst skall definieras som förekomst av hotade arter. Men den utelämnar också några viktiga problem naturvärden står inför, inte minst i Sydsverige: luftföroreningar och klimatförändringar behandlas på mindre än en sida. Luftföroreningar förklarar sannolikt minskningen av många epifytiska lavar i Sydsverige, och även om svaveldioxidbelastningen idag inte längre är ett problem har vi ett högt kvävenedfall. Det har visats att även små kvävemängder över tiden kan få stora konsekvenser för biologiska system. Tillsammans med konsekvenserna av kommande klimatförändringar innebär detta potentiellt stora förändringar av förutsättningarna för biologisk mångfald i Sydsverige.

Jag kan förstå att Niklasson & Nilsson har valt att inte fördjupa sig i effekterna av klimatförändringar. Tyvärr har detta hittills varit det helt förhärskande sättet att bemöta det här problemet i svensk naturvård. Detta trots att det sedan mitten av nittiotalet har publicerats åtskillig naturvårdsbiologisk litteratur i ämnet, till exempel hur klimatförändringar kan beaktas i naturvårdsstrategier och hur både arters och naturtypers utbredningar kan komma att förändras under varierande klimatscenarier.

Det torde framgå att ”Skogsdynamik och arters bevarande” av Mats Niklasson och Sven G. Nilsson stimulerar till egna tankar och reflektioner om svensk natur och naturvård. Att den dessutom stimulerar till egna utflykter i den sydsvenska naturen, självsäkert rustad med all den kunskap som boken förmedlar, gör att boken är ett välkommet och värdefullt inslag i bokhyllan.

✿ PER JOHANSSON

Skogsdynamik och arters bevarande
Mats Niklasson & Sven G. Nilsson 2005.
Studentlitteratur, 319 sid.
ISBN 91-44-03446-6. Pris: ca 390 kr.